

İSLAM EKONOMİSİNİN

Mevcut Durumu ve Yapılması Gerekenler

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü
Faaliyetleri Analiz Raporu

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

Sercan Karadoğan

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

İslam Ekonomisinin Mevcut Durumu ve Yapılması Gerekenler

**Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü
Faaliyetleri Analiz Raporu**

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

İçindekiler

Giriş

1. Dünyadaki Genel Durum

2. İslam Ekonomisi ve Finansının Mevcut Durumu

2.1. İslami finans ve bankacılıktaki yenilik ve gelişmeler

2.2. Akademik bir disiplin olarak İslam ekonomisi

3. Yeni Bir Araştırma ve Eğitim Gündemi Gerekliliği

3.1. Lisans ve Lisansüstü Çalışmalar

3.1.1. İslam Ekonomisi Düşünce Okulu

3.1.2. İslam Ekonomisi Düşünce Okulu Faaliyetleri Değerlendirmesi

3.2. İslam Ekonomisi Enstitüsü

3.2.1. İEE faaliyetlerinin genel değerlendirilmesi

3.2.2. Kur'an ve Ekonomi

3.2.3. Seminer ve Dersler

3.2.4. Okuma Grubu

3.2.5. Araştırma Çalışmaları

3.2.6. Eğitimler

3.2.7. Projeler

4. Genel Değerlendirme ve Çözüm Önerileri

ÖZET

Türkiye'de İslam ekonomisinin kökenleri eski olmakla birlikte, kurumsallaşmanın yeterince sağlanamadığını görüyoruz. Bunun birkaç farklı nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi akademik camianın bu konuya zamanında gereken ehemmiyeti vermemesi ve belli bir eğitim-öğretim müfredatı çıkartamamış olmasıdır. Hal böyle olunca mevcut olarak yapılan çalışmalar dünyadaki çalışmaların taklit edilmesini gerektiriyor. Biz bu çalışmada öncelikle dünyadaki ekonomik yapının genel bir resmini sunarak, bir alternatif olma iddiasındaki İslam ekonomisinin bu yapı içindeki yerini analiz etmeye ve değerlendirmeye çalışacağız. Daha sonra Maruf Vakfı'nda başlatmış olduğumuz alternatif eğitim/öğretim müfredatı üzerinden yapılması gerekenlere ve yapılanlara dair bir analizi takdim edeceğiz. Son olarak da, kendi yaklaşımımız temelindeki görüşlerimizi özetlemesi anlamında kısa bir sistem ve metodoloji önerisi denemesi yapacağız.

GİRİŞ

2007-2008 finansal krizi küresel ekonomi politik açısından bir dönüm noktası oldu. Dünya ekonomisi son 10 yıldır toparlanmaya ve krizin etkilerini atmaya çalışıyor. Bazılarına göre ekonomik krizin etkileri hala devam etmekte, yeni bir resesyon bekleyen karamsarlar da var. Gelişmiş ülkelerden başlayarak dünya geneline yayılan krizin faturası hemen herkes tarafından az ya da çok hissedildi. O zamandan bu yana mevcut küresel ekonomi politik düzeninin geleceğiyle alakalı oldukça fazla şey yazıldı çizildi. Kapitalizmin artık miadını doldurmasından, kapitalizm sonrası dünyayı tasarlamamız gerektiğine kadar bir dizi hipotez-tez ortaya atıldı. İktisat içerisinde yeni alt alanlar ilgi bulmaya ve yaygınlaşmaya başladılar. Hakim ekonomi mantalitesinin krizleri anlamakta yetersiz olduğu ve alternatifler geliştirmesi gerektiği de bir başka vurgulanan nokta. Bütün bu alternatif ve yeniden yapılanma söylemlerinin içinde İslam ve İslam'a dair söylemler, özellikle de İslam'ın ekonomik hayata dair söyleyecekleri de bu dönemde herkes tarafından ilgiyle takip edilen ve merak edilen bir nokta olageldi. IMF, Dünya Bankası, World Economic Forum vs. gibi pek çok uluslararası kuruluş İslam ekonomisi ve özelde İslami finansla ilgili yayınlar yapmakta, raporlar hazırlamaktalar. Bu da konunun aslında ne kadar önemli olduğunu göstermesi bakımından yeterlidir. Türkiye'de ve dünyada artan ilgiyle paralel olarak pek çok akademik oluşum, araştırma merkezi, lisans ve lisansüstü eğitim programı açılmış ve bunlara her geçen gün yenileri eklenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Dünyada ve Türkiye'de İslam ekonomisine dair çalışmalarla ilgili bir analiz yapmak ve geleceğe dair öneriler sunmaktır. İslam ekonomisi ve finansının özellikle ekonomiye ve topluma dönük taraflarında hala yapılacak çok fazla şeyin olduğuna yönelik düşüncemiz konunun ayrıntılı ve geniş boyutlu bir şekilde değerlendirilmesi ve ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu minvalde, bu analiz öncelikle dünya ekonomisindeki mevcut genel durumun bir resmini sunacak, daha sonra Türkiye'deki akademik çalışmalara dair bir değerlendirme yapılacaktır. Son olarak da bir araştırma enstitüsünün gerekliliği, çalışmaları ve faaliyet ve projelerin müzakeresiyle birlikte yapılması gerekenler ve çözüm önerileri sunulacaktır.

1. Dünyadaki Genel Durum

Batılı değerlerin üretmiş olduğu ekonomik sistem ve sistemlerdeki bozukluklar, çarpıklıklar her geçen gün derinleşerek; politik, toplumsal ve ekonomik yapı üzerindeki baskıyı artırmakta ve çevre üzerindeki tahribatı geri döndürülemeyecek noktalara varmış durumdadır. Dünyadaki kaynaklar üzerindeki baskı artıyor; doğayı ve çevreyi kullanma hızı ve biçimimiz tabiatla uyumlu değil dolayısıyla tabiat kendisini tekrar yenileyebilecek ve temizleyebilecek vakti bile bulamıyor. Dolayısıyla, her geçen gün dünyayı daha fazla kirleterek yaşanmaz kılıyoruz.

Kapitalizmin yeni bir formu olan neoliberal kapitalizmin çare olamadığı ve çoğunlukla da kendi ürettiği ekonomik istikrarsızlıklar, finans ve borç krizleri; toplumsal yapı içindeki dayanışma, işbirliği ve yardımlaşmayı da tahrip ediyor. Özellikle de gelir ve servet eşitsizliğindeki kapanmayan derin uçurum her geçen gün yeni finansal krizleri tetikleme etkisinin ötesinde toplumsal huzursuzluk ve isyan hareketlerine de zemin hazırlıyor. Coğrafik eşitsiz gelişmenin bir sonucu olan kır hayatının cazibesini ve iktisadi açıdan önemini büyük oranda yitirmesinden dolayı, son 30-40 yılda şehirlere büyük göç dalgaları yaşandı. Altyapı yetersizliği bir yana; büyük şehirlere iş bulmak için göç etme kaygısı, plansız yapılaşma, aşırı ve haksız rekabet, güvencesiz çalışma vb. unsurlarla da birleşerek şehirlerde ultra zengin sitelerin ve aşırı fakir mahallelerin aynı anda yükselmesine neden oldu. Zenginliğin belli bir azınlık elinde toplanmasının en dramatik göstergelerinden birisi olan bu mülkiyet ve servet uçurumu haksız ve adaletsiz bir rekabet ortamındaki ekonomi politikalarının bir sonucudur.

Neoliberal ekonomi politikalarının üretmiş olduğu ve her sistemik krizle derinleşen eşitsiz gelişim eğilimi; sermayenin birkaç zengin elinde toplanmasına ve krizde terazinin zayıf bırakılmışlar aleyhine daha da fazla bozulmasına sebep olmaktadır. Gelir ve servet eşitsizliği, insanlar arasındaki güveni ve toplumsal bağları zayıflatan ve çözülmesine sebep olan bir olgudur. Orta ve fakir kesimin; serbest piyasalar, yanlış ekonomi politikaları, haksız ve adaletsiz rekabet mekanizmaları, fakiri değil zengini önceleyen iktisadi yapı aracılığıyla devamlı olarak büyük şirketlere, bankalara borçlandırıldığını, ağır bir faiz yükü ve borcu altında ezildiğini ve mülksüzleştirilerek sistem karşısında güvencesiz, çaresiz ve umutsuz yaşamaya mahkûm edildiği sosyo-ekonomik araştırmaların ve bulguların sonucu olarak önümüzde durmaktadır.

Faizli sistem ile birlikte de ekonomik ilişkilerin de tamamen finansa indirgenmesi, en karlı alanların üretimden finansa kaymasına ve gelir ve servet transferinin daha da fazla şekilde fakirlerden zenginlere kaymasına neden olarak sermayenin merkezi konumunu pekiştirmektedir.

Dünyadaki genel tabloya baktığımızda şöyle bir manzarayla karşı karşıya olduğumuz görülüyor;

Bireylerin en üstteki yüzde 5'lik kısmı toplam dünya gelirinin 1/3'ünü, en üstteki yüzde onluk kısım ise yarısını alıyor. Eğer en alttaki yüzde 5 ve 10'luk yüzdeyi ele alırsak, onların sırasıyla dünya gelirinden 0.2 ve 0.7 yüzde pay aldıklarını görürüz. Bu şu anlama gelmektedir: en zengin yüzde 5 ile en fakir yüzde 10 arasındaki ortalama gelir oranı 165'e 1'dir. Zenginlerin 48 saat içerisinde kazandığını, fakirler 9 yıl içerisinde kazanabilmekteler. Dünya genelinde, yetişkinlerin en üstteki yüzde 10'luk kesimi, bütün gelirin yarısını alıyor fakat mülklerin neredeyse yüzde 75'ine sahipler. En yüksek yüzde 5 gelirin 3'te 1'ini alırken, bütün zenginliğin yarısından fazlasını ellerinde tutmaktalar. Ve eğer bu değerleri resmi döviz kurlarından ifade etsek, çelişkilerin çok daha şiddetli bir hal aldığını görüyoruz; bu durumda küresel Gini 89 olmaktadır ki en yozlaşmış ülkelerinkinden bile yüksek. Bu şu anlama gelecektir: “100 kişilik bir toplulukta bir kişi \$900 alırken, kalan 99 kişinin her biri \$1 alacaktır.” Burada “en yüksek yüzde onluk kesimin üyeleri ortalama olarak yüzde 50'lilik kesimin altındakilerden 400 kat daha zenginken, en yüksek yüzdeler dilimin üyeleri ise, neredeyse 2000 kat daha zengindir.” Orta kesimde de yumuşak bir geçiş yoktur. Orta 60 (en yüksek ve düşük yüzdeleri çıkartırsak) toplam mülklerin sadece yüzde 6'sına sahipler. Bütün olarak bakıldığında da dünyadaki en zengin 1.000 kişinin toplam mal varlığı en fakir 2,5 milyar insanınkinin neredeyse iki katı. Yine de bu sayıların sadece birer istatistiksel ortalama olduğunu unutmamalı ve gerçek durumun bundan çok daha sorunlu ve toplumsal yansımaları açısından problemlili olduğunu aklımızdan çıkarmamalıyız (Dienst, 2015).

Bu anlamıyla, yukarıda zikredilen bu gibi benzer örneklerin ve istatistiksel verilerin sayısını daha da artırmak mümkündür. Bu genel olarak ülkeler içindeki durumu yansıtmaktadır. Bir de ülkeler arası-bölgeler arası eşitsizlikler vardır ki, bunun da gelecek yıllarda çok büyük problemleri beraberinde getireceği tahmin edilmektedir.

Özellikle Doğu Asya, Orta Doğu coğrafyasının belli bölümleri, Afrika ve Güney Amerika eşitsizliği en derin yaşayan bölgeler olarak göze çarpmaktadır. Bu bölgelerdeki durumun bu kadar kötü olmasının belli başlı nedenlerine bakıldığında bunların uluslararası kurum/kuruluşların önerdiği ve aslında çoğu durumda zorunlu kıldığı reçeteler ve iktisat politikaları neticesinde olduğunu görmekteyiz. Ayrıca bu politikaların iddia edildiği gibi ülkeler arasındaki gelir ve servet eşitsizliğini azaltmadığını aksine çoğunlukla yerli üretimi büyük oranda tahrip ederek eşitsizliği yaygınlaştırdığını gözlemlemekteyiz. Yine rakamsal olarak baktığımızda şöyle bir tabloyla karşı karşıyayız;

19. yüzyılda en zengin ülkeler ile en fakir ülkeler arasındaki kişi başına gelir oranı 2'ye 1 ile veya 4'e 1 arasında değişiyordu. Hiçbir dönemde bu fark bugünün kalkınmakta olan ülkeleriyle kalkınmış ülkeleri arasındaki fark kadar büyük olmamıştır. Dünya bankasının son raporlarına göre en kalkınmış ülkelerle, mesela İsviçre, Japonya, ABD gibi, en az kalkınmış ülkeler, mesela Etiyopya, Tanzanya vs. gibi, arasındaki kişi başına gelir oranı 50'ye 1 veya 60'a 1 arasında değişmektedir. Orta gelir düzeyindeki Nikaragua, Hindistan ve Zimbabve gibi ülkeler bile 10'a 1 veya 15'e 1 oranında aşağıda kalmaktadır. Hızlı kalkınmakta olan ve arayı kapattıkları düşünülen Brezilya ve Kolombiya gibi ülkelerin bile gelişmiş ülkelerle aralarındaki oran 5'e 1'dir ki bu da mevcut yapının küresel eşitsizliği azalttığı değil tam tersine artırdığını göstermektedir.

Bu sorunlara neden olan en temel bileşenlerden birisi faizdir. Faiz, sistem içerisindeki belirsizlikleri ve dengesizlikleri artırmaktadır. Faizli borç alan hiçbir ülke veya birey, sıkıntıya girmeden veya belli oranda fakirleşmeden faiz yükünden kurtulamamaktadır. Faiz yapısı itibarıyla borç yükü üzerindeki baskıyı artırmakta ve katlanarak çoğalmasına neden olmaktadır. Bir zaman sonra da, borçlu kimseler borcunun ancak faizini ödeyebilecek duruma kadar gerilemektedir. Bu da zaten faizli sistemin işleyiş mantığı ve aslında arzu ettiği durumdur. İnsanlar piyasalar, finansal araçlar, bankalar, kredi ve kredi kartları yoluyla sisteme dâhil edilmekte ve borçlandırılmaktadır. Bu sayede büyük sermaye faiz üzerinden bireyleri, kurumları, toplumları ve devletleri borç kısıncasına almakta ve insanları ekonomik birer köle olarak kendisine bağımlı kılmaktadır. Bu da ekonomik sömürü mekanizmasının en temel bileşenidir. Bu bağlamda mevcut sistemin yeni servet yaratımını teşvik etmediğini tam tersine fakirlerden zenginlere bir servet transferi mekanizması işlettiğini görüyoruz.

Bütün bunlara ilave olarak, küresel anlamda etkileri hissedilen 2007-2008 finansal krizi de, hâkim iktisat teorisi ve politikalarının geçerliliği ve güvenilirliğini tartışmaya açmıştır. Zaten devam eden sıkıntılar, sistemin yaşadığı kriz ile iyice derinleşmiş ve göz önüne çıkmıştır. Artık bu sorunlara hiç kimse kayıtsız kalamamakta, gelir ve servet eşitsizliği neredeyse bütün iktisat seminer ve konferanslarının birincil gündem maddesi olmaktadır. Amerikan Merkez Bankası, Avrupa Merkez Bankası, IMF, Dünya Bankası, OECD, Dünya Ticaret Örgütü gibi büyük uluslararası etkiye sahip kuruluşlar eşitsizliğin çözümü için ciddi önlemler, politika ve reform paketleri hazırlamaktadırlar. Son dönemin ses getiren çalışmalarından birisine imza atan Thomas Piketty'da 21. Yüzyılda Sermaye adlı kitabında dünya üzerindeki gelir-servet eşitsizliğinin izini sürmekte ve eşitsizliğin önü alınamazsa sürdürülemez bir boyuta doğru ilerlediğini belirtmektedir. Aşağıdaki tablo Piketty'nin çalışmasından alınmıştır.

Tablo 1. Dünya Hiyerarşisinin Tepesindeki Servetlerin Büyüme Oranı
Yıllık Ortalama (Reel) Büyüme Oranı
(enflasyondan arındırılmış)1987-2013 Dönemi

En zengin yüz milyonda birin serveti (a)	% 6.8
En zengin yirmi milyonda birin serveti (b)	% 6.4
Yetişkin başına ortalama servet (dünya)	% 2.1
Yetişkin başına ortalama gelir (dünya)	% 1.4
Yetişkin nüfus (dünya)	% 1.9
GSYH (dünya)	% 3.3

1987-2013 yılları arasında dünya servetinin en üst dilimleri yıllık %6-7 oranında, bu sırada dünyadaki ortalama servet % 2.1 ve ortalama gelir % 1.4 oranında büyümüştür. Özetlersek , 1980'lerden bu yana dünya genelinde servet, gelirden daha hızlı artmıştır ve en büyük servetler ortalama servetlerden çok daha hızlı büyümüştür (Piketty, 2014). Bu bulgular oldukça önemlidir. Servetin yani sermayenin getirisi/karlılığı her zaman için mevcut ekonomik büyümenin üzerinde seyretmektedir. Bu da servetin devamlı olarak daha az kişinin elinde birikmesi anlamına gelmektedir.

Piketty bu konuda yalnız değildir. Ekonomi içerisindeki tartışmaların gündem maddelerinin başında eşitsizlik gelmektedir. Stiglitz'in(2014) Eşitsizliğin Bedeli kitabı, Wallerstein, Collins vd. (2014)'nin Kapitalizmin Geleceği Var mı? adlı çalışmaları hakim kapitalist sistemin mevcut haliyle devam edemeyeceği ve acil reformların yapılması gerektiğine dair birer çağrı niteliğindedir. Bu ve benzeri çalışmaların listesi daha da uzatılabilir. Yine aynı şekilde IMF, OECD, WTO gibi uluslararası kuruluşların son raporlarında dünya ticaretinin geçen yıla göre kısmen belli bir iyileşme gösteriyor olsa da düşük büyüme trendinde devam edeceği belirtiliyor.

Yeni teknolojilerin daha iyi bir ekonomik kalkınma ve gelişme mi sunacağı yoksa başta işsizlik olmak üzere varolan yapısal sorunları daha fazla mı derinleştireceği de ekonomi toplantılarının gündem maddeleri arasındadır. Bir nevi hakim ekonomi anlayışından memnun olmayan ciddi bir kitle dünya genelinde oluşmuş durumdadır. Bunun anlamı, alternatif yeni sistem ve politika önerisini sağlam temeller üzerine inşa eden yeni akımların küresel ekonomi politik sahnesinde önemli bir pozisyon kapması ihtimalinin hayli yüksek olacağıdır. İslam ekonomisi ve finansı da bu alternatif arayışlarının merkezinde yer almaktadır. Şimdi de bir alternatif olma iddiasındaki İslam ekonomisinin mevcut durumuna genel bir bakış atalım.

2. İslam Ekonomisi ve Finansının Mevcut Durumu

İslam ekonomisi kavramını kullandığımızda maalesef belli bir iktisadi yapı veya politikalar bütününden bahsedemiyoruz. Bunun yerine daha çok finans ve bankacılık uygulamaları üzerinden işleyen bir mekanizmayı anlıyoruz. Bu anlamıyla İslam ekonomisinin çağdaş görünümü ve değerlendirilmesi salt bankacılık ve finans uygulamalarına indirgenmiştir diyebiliriz.

İslam ekonomisi kavramı ilk ortaya atıldığından beri oldukça zaman geçti. O zamandan bu yana tartışılan konular yaşadığımız dünyanın değişmesiyle paralel olarak oldukça değişti. İlk heyecanın ve ideallerden beslenen bu yapıların yakın zamana kadar çok büyük farklılıklar yaptıkları veya muazzam değişimleri tetiklediklerini söylemek çok doğru olmaz. İlk kuruldukları zamandan bu yana görece uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen, İslami finans ve bankacılık kurumları ortaya çıkışlarının aksine beklenenin biraz altında bir performans göstermektedirler. Bunda en büyük pay kuşkusuz, Müslüman dünyanın aşırı sekülerleşmesi ve batılı konvansiyonel ekonomi modellerinin ve

Pkurumlarının muazzam tahakkümüdür. Kuşkusuz, bu yapılar ilk kurulduklarında Müslüman hassasiyete sahip olan herkesin paralarını buralara aktaracakları ve bu yapılarında birincil öneme sahip olacağı farz ediliyordu. Ancak gerçek hiç de o şekilde cereyan etmedi. Bunun tersine aradan geçen yıllarda, İslami finans ve bankacılık kurumları birer alternatif olarak değil, diğer bankalar arasında ayrı bir seçenek olarak görüldü. Bu yüzden de bu kurumlar müşteri ve kaynak çekebilmek için kendi sınırlarını biraz gevşetmek ve mevcut piyasa şartlarının gerektirdiği bazı şeyleri belli kavramlar çerçevesinde yerine getirmek durumunda kaldılar.

Son on yıla bakıldığında ise, dünya ekonomik dengesinin ekseninin değişmesi ve küreselleşmesinin amaçlanılmamış sonuçları olarak gelişen dünyanın gelişmiş dünyaya yetişmesiyle birlikte, yeni, taze ve dinamik kurumlara, teorilere ve modellere olan ihtiyaç da arttı. Bu minvalde İslami finans ve bankacılık kurumlarının altın çağı olarak son on yıllık dönemi göstermek abartı olmayacaktır. Asıl atılımlarını ve büyümelerini bu dönem içerisinde gerçekleştiren kurumlara ilaveten pek çok yeni kurum da bu zincirin halkasına dâhil oldu.

Hızlı büyümekte olan ülkelerin, ya da emerging markets, 2020 yılına kadar dünya GSYH'sinin yüzde 50'sini, tüketim harcamalarının yüzde 38'ini ve sabit sermaye yatırımlarının yüzde 55'ini temsil edecekleri öngörülmektedir. Bu yirmi beş hızlı büyümekte olan ülkenin 10'unda kalabalık bir Müslüman nüfus vardır. Dünya İslami bankacılık aktif büyüklüğünün ise 2013 yılında 1.7 trilyon doları aştığı ve son dört yıllık dönemde artış oranının yüzde 17.6 seviyesinde gerçekleştiği tahmin ediliyor. Bu yüzden İslam ülkeleri geleceğin dinamosu ve sürükleyici gücü olmaya adaydırlar. Bu ülkelerin sahip oldukları kaynak ve insan gücüne ilaveten, kendi ayrı ilke ve kurumları da onların potansiyel güçleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özellikle Katar, Endonezya, Suudi Arabistan, Malezya, BAE ve Türkiye(QISMUT ülkeleri) hem hızlı büyüyen ekonomiler olmaları hem de İslami finans sektörünün öncüleri konumunda olmaları dolayısıyla da önemli bir konumda yer almaktadırlar. Normal bankacılık sistemindeki aktiflerin beşte birinin İslami aktiflere ve İslami bankaların fonlarına dönüştüğü bu ülkeler, dünyadaki İslami banka aktiflerinin halihazırda yüzde 78'ine sahip olmalarının yanı sıra, mevcut büyüme potansiyelleri ve performansları dikkate alındığında; 2018 yılına kadar 4.8 trilyon dolarlık GSYH'yi, 419

milyon kişiye ulaşan ve genç nüfusun ağırlıkta olduğu bir nüfus potansiyelini, 3.6 trilyon dolarlık bir ticaret hacmini ve 6 trilyon dolarlık banka aktiflerini temsil edecekleri tahminleri yapılmaktadır. Ayrıca dünya genelindeki 38 milyon İslami banka müşterisinin üçte ikisi de bu ülkelerde bulunması da, sektörün geleceği açısından bu ülkelerin atacakları adımların önemi oldukça belirleyici kılmaktadır. En büyük 20 İslami bankanın ortalama öz kaynak kârlılığı yüzde 12.6 iken, benzeri büyüklükteki konvansiyonel bankaların kârlılığı yüzde 15 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu bankaların 14'ünün merkezi ise QISMUT ülkelerinde bulunmaktadır. Ortalama aktifler bazında ise, bu tablo biraz değişiyor; İslami bankaların 21 milyar dolarına karşılık konvansiyonel bankaların 75 milyar dolarlık bir ortalama aktife sahip oldukları görülüyor. Yine de ortalama artış hızları karşılaştırıldığında–yüzde 15.8 İslami bankalar, yüzde 13.8 ise konvansiyonel bankalar–yakın gelecekte bu makasın da kapanması ihtimali bir hayli yüksek.

Bu anlamıyla, sektör büyüme potansiyelini içinde taşımasına rağmen önünde halen ciddi sorunlar uzanmaktadır. Küreselleşme artı bir unsur olmasının yanında, beraberinde yeni zorlukları da getirmektedir. Müşteri yapısının farklılaşması, müşteri portföyünün çok değişken alışkanlıklara sahip olmaları, İslami normlara bağlılık konusunda insanların titiz olmaları, ülkelerin farklı yasal ve hukuki temellere dayanmaları ve yasal çerçeve konusundaki kapalılıklar İslami bankaların tek bir strateji belirlemelerini ve uygulamalarını zorlaştırmaktadır. Bu da bankaların kendi içlerinde fonksiyonel ve yapısal bir dizi değişikliğe ve çeşitliliğe gitmelerini zorunlu kılmaktadır.

İslam ülkeleri, eğer İslami finans ve bankacılıkta daha çok söz sahibi olmak ve konvansiyel bankaların boşluklarını doldurmak, onlardan pay almak istiyorlarsa kendi kavramları ve stratejilerini iyi belirlemeliler. Bu çerçevede, helal ekonomi kavramı, kapsayıcı büyüme, sorumlu bankacılık, insana yatırım, ekonomik problemlere daha etkili çözümler ve öneriler getirmek gibi ayrı, farklı ve özgün kavramlar getirilmesi ve bunların altlarının doldurulması İslami finansın ve bankacılığın önünü açacaktır. Diğer yandan Dubai, Londra ve İstanbul gibi İslami finans merkezlerinin yükselişi de sektörün gelişiminde önemli ve umut vaat eden işaretlerdir.

2.1. İslami Finans ve Bankacılıktaki Yenilikler ve Gelişmeler

İslami bankacılık konusunda önemli gelişmeler de var. Özellikle pek çok ülke İslami finans ve bankacılık uygulamalarının altyapılarını oluşturma ve başlatmaya hız vermiş durumdadır. Fas, Cezayir ve Tunus gibi kuzey Afrika ülkelerine ilaveten, Nijerya, Kenya, Uganda, Tanzanya, Zimbabve ve Malawi gibi Afrika ülkeleri de bu İslami bankacılık konusunu gündemlerine almış durumdadır. Malezya, 2013 yılında yürürlüğe soktuğu İslami Finansal Hizmetler yasası ile yasal çerçevesinin sınırlarını ve tanımlamasını yaptı. Hong Kong, Filipinler, Singapur ve Birleşik Krallık'ta İslami bankacılık ve sermaye piyasaları kurulması için mevzuat reformlarına başlandı. Bombay borsası İslami bir finans endeksi oluşturdu. Ayrıca Hindistan Merkez Bankası İslami esaslara göre örgütlenen banka dışı finans kurumu Cheraman Financial Services'ın faaliyetlerine başlaması için izin verdi.

Bunlara ilaveten İslami finans ve bankacılık üzerine uluslararası faaliyet gösteren kurumlarda var. Uluslararası İslami Finans Piyasa Kurulu(IIFM) tarafından Bankalararası Vekalet Anlaşması'nın (Master Wakala Agreement) kavramsal çerçevesi yayımlandı. İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) tarafından İslami esaslara göre örgütlenen kurumlar için revize sermaye yeterliliği standardı yayınlandı. İslam Ülkeleri Uluslararası Derecelendirme Ajansı(IIRA) son 12 ayda 16 derecelendirme notu yayınladı, bunlar: kurumsal yönetim, kredi, ulusal, İslami prensiplere uygunluk ve güvenilirlik alanlarını kapsamaktadır. İslami Finans Kuruluşları için Muhasebe ve Denetleme Kurulu(AAOIFI) ise yeni standartlar geliştirmeyi ve bazı mevcut yasal, İslami, kurumsal yönetim ve muhasebe standartlarını revize etmeyi planlıyor.

2.2. Akademik Bir Disiplin Olarak İslam Ekonomisi

İslam ekonomisinin bir akademik disiplin olarak dönüm noktası 1976 yılında Cidde Kral Abdülaziz Üniversitesinde İslam Ekonomisi Araştırma Merkezinin (İEAM) kurulmasıyla başlamıştır. Çok kısa bir zaman içerisinde İslami ilkeler temelinde faaliyette bulunacaklarını beyan eden birkaç finans kurumu da ortaya çıkmıştır. Son otuz yılda İslam ekonomisine dair araştırma makalelerinin, kitapların ve dergi yazılarının üretimi ve dolaşımında dikkate değer bir gelişme olmuştur. Nazim Ali (2008) İslam ekonomisi konusundaki araştırma çalışmalarını ve yayınları ayrıntılı bir şekilde analiz etmekte ve Harvard Üniversitesi İslami Finans Projesi (İFP) Veri bankası temelinde alandaki gelişme temposunu ve farklı kaynakları göstermektedir. 1979'den önce İslam ekonomisi ve finansıyla ilişkili sadece 238 yayın bulunmaktaydı.

1999'da bu sayı 2722 olmuştur. 2006'ta veri bankasındaki yayınların sayısı 6485'tür. 2011'de, münhasıran İslam ekonomisi ve finansına ayrılmış bazı araştırma ve hakemli dergiler mevcuttu, ayrıca İslam ekonomisi konusunda araştırma materyali sunan bir dizi web sitesi vardı. Ali (2008: 155) İslam ekonomisi ve finansına hasredilmiş yakın zamanda yayınlanmaya başlamış sekiz derginin bir listesini sunmaktadır. Müslüman ve Batılı ülkelerdeki birtakım üniversiteler İslam ekonomisi ve finansı üzerine doktora tezlerini tamamlamış veya kayda geçirmişlerdir. Örneğin, Nazim Ali (2008:157), ABD, İngiltere ve Almanya gibi farklı ülkelerdeki üniversitelerde 484 araştırma projesi ve 75 doktora tezinden bahsetmektedir. Bunun yanında, İFP veribankası dünya genelinde farklı üniversitelerde tamamlanan 200 doktora tezine dair bilgi içermektedir (Ali 2008: 164; Khan 2013).

Birçok kurum ve kuruluş İslami finans konusunda dersler ve dereceler sunmaktadır. İngilizce, Arapça, Urduca, Malayca, Türkçe ve diğer bölge dilleri literatürleriyle ilgili olarak birçok bibliyografya çalışması yayımlanmıştır ve bunlara yenileri eklenmeye devam etmektedir. İFP veribankası İslam ekonomisi ve finansında binin üzerinde özgün başlık içermektedir (Ali 2008: 164). The Islamic Foundation ve Mağrib ve İslam Çalışmaları Merkezi İslam ekonomisi ve finansı için beş ciltlik bir ansiklopedi hazırlamaktadırlar. Türkiye'de de üniversiteler ve araştırma merkezleri İslam ekonomisiyle ilgili yenilikçi çalışmalara öncülük etmektedirler. İslam ekonomisi ve finansına dair literatürün çoğunluğu konferans bildirilerinden oluşmaktadır. Her yıl, küresel ölçekte çoğunlukla da İslami finans alanında çok sayıda konferans ve seminer düzenlenmektedir. Ali (2008: 164) İFP veri bankasının 1500 konferansın bildiri özetlerini içerdiğinden bahsetmektedir.

1990 ile 2010 arasındaki yirmi yıl boyunca abartısız binlerce yayın, yüzlerce seminer, konferans ve sempozyum yapılmış, İslam ekonomisi ve finansı literatürü sunan çok sayıda web sitesi ortaya çıkmıştır. Bu literatürün birçoğu İslami finans endüstrisi tarafından finanse edilmekte ve İslam ekonomisi ve finansına dayalı bilgiye çok da fazla yeni bir şey eklememektedir. Bunlar birbirini tekrar eden ve tek düze çalışmalardır. Bu alanla ilgili en temel problemlerden birisidir. Akademik bir disiplin olarak ortaya çıkan İslam ekonomisi alanının daha kendi akademik sınırlarını ve kapsamını metodolojisini ve teorilerini oluşturmadan doğrudan pratiğe ve uygulamaya odaklanması ve insan kaynağı ihtiyacını karşılayacak eğitimler yapılması beraberinde bazı sorunları getirmiştir.

Türkiye'deki üniversitelerde İslam ekonomisi programlarının birbiri ardınca açılması ancak bunların içerik olarak tatmin edici bir şey sunmamları akademik olarak kökleşmiş ve kurumsallaşmış bir disiplinin ve buna ait bir müfredatın oluşturulamamış olmasından dolayıdır. Bu yüzden en temel problem farklı disiplinler yaklaşımları içerisinde bu farklı üniversitelerdeki akademisyenlerin kendi özgün İslam iktisadı yaklaşımlarını ve perspektiflerini şekillendirememiş olmaları (paradigma eksikliği), üzerinde yeterince çalışılmadan ve analiz edilmeden bölümlerin açılması ve gelen öğrenci kitlesinin çıkar-fayda odaklı kısa vadeli sonuç almaya dönük yaklaşımlarıdır. Siyasi, iktisadi ve toplumsal konjoktürün çıkar ve beklentilerinin kesiştiği İslam iktisadı çalışmaları maalesef temelde siyasi söylemin arkasında kalmakta ve piyasa dinamikleri ve taleplerinin yönlendirmesine açık kalmaktadır. Bu ise, bir bilim üretme, akademik, sistemli ve kurumsal bir yapı, müfredat ve sistem oluşturmanın önündeki en önemli engellerden biridir. Kısa vadeli sonuç almaya dönük bu yaklaşım, alanın hızlıca kendini tüketmesine ve asıl olarak bu konuyu çalışan veya çalışmayı arzu edenlerin önünün kapanmasına neden olabilir.

3. Yeni Bir Araştırma ve Eğitim Gündemi Gerekliliği

Türkiye'de İslam ekonomisi konusuna dair yakın zamana kadar gelen ilgisizlik, konunun önemiyetinin yeterince akademi camiası tarafından anlaşılmadığı ya da arz-talep ilişkisi bağlamında, yeterli talebin olmaması dolayısıyla üniversitelerin bu işe soğuk bakmasıyla açıklanabilir. Neden her ne olursa olsun, ortada bariz bir ilgisizlik ve bunun getirdiği pek çok sorun bulunmaktadır. Bunlardan birincisi belli bir eğitim-öğretim müfredatının henüz denenmemiş olması ikincisi ise halihazırdaki programların sonuçlarının ne olacağını kestirilemeyecek olmasıdır. Akademinin bu anlamda bir okullaşma/ekolleşme sürecini başlatamamış dahi olması önemli bir problematik doğurmaktadır. Buna göre, akademik bilgi birikimi yeterli düzeyde olmadığı için ilk olarak dünya genelinde yapılan çalışmaların taranması, tasnif edilmesi ve analiz edilmesi gereklidir. Daha sonra bu çalışmalardan ilgili ve nitelikli olanların gündeme gelmesi, gerektiğinde de Türkçe'ye çevrilerek akademik tartışma zemini oluşturmasına katkı sağlanmalıdır.

İslam ekonomisinin mevcut durumu göz önüne alındığında, yeni bir müfredatın, çalışma programının ve araştırma projesinin gündeme alınması gereklidir. İslam ekonomisi alanındaki teorik, sistemsel ve politikalara yönelik tartışmaların büyük oranda İslami finans ve bankacılıkta karşılaşılan sorunlara ve çözüm önerilerine kaymasından dolayı yeni bir metodolojiyle Kur'an ve sünnet temelli bir inşa sürecine girilmesi ve bunlara yönelik kurumların ve politikaların geliştirilmesi zarureti bulunmaktadır.

Bu amaçla, bu bölümde böylesi bir metodolojinin nasıl oluşturulabileceği ve nasıl bir eğitim-öğretim, araştırma ve çalışma programının yürütülmesi gerektiğine dair, Maruf Vakfı'nda başlatmış ve devam etmekte olduğumuz dersler ve projeler üzerinden bir analiz ve değerlendirme sunmaya çalışacağız.

3.1 Lisans ve Lisansüstü Çalışmalar

Maruf Vakfı'nda yapmakta olduğumuz çalışmaları iki ana gruba ayırabiliriz. Bunlardan birincisi lisans öğrencilerine yönelik giriş düzeyindeki çalışma ve dersler, diğeri ise lisansüstü düzeyinde olanlar için yapılan ders, seminer ve eğitimler. Lisans düzeyindeki faaliyetler için İslam Ekonomisi Düşünce Okulu, lisansüstü çalışmalar içinse İslam Ekonomisi Enstitüsü olarak Maruf Vakfı içinde iki alt birim kuruldu. Şimdi sırasıyla bu oluşumların çalışmaları, hedefleri ve yaptıklarından bahsetmek istiyoruz.

3.1.1. İslam Ekonomisi Düşünce Okulu

İslam Ekonomisi Düşünce Okulu (İEDO)'nun hedef kitlesi lisans öğrencileridir. Lisans seviyesinde öğrencilerin derslerine paralel olarak ders, seminer ve okuma başlıklarında bir programın yapılmasının uygun olduğunu düşünüyoruz. Tablo 2'de İEDO'nun hedeflenen faaliyetleriyle ilgili bilgiler sunulmaktadır.

Tablo 2. İslam Ekonomisi Düşünce Okulu Hedeflenen Faaliyetler

BAŞLIK	PERİYOD	KONULAR
DERS	Haftalık	Kur'an ve Ekonomi
SEMİNER	Aylık	İslam İktisat Felsefesi İslam İktisat Tarihi İslam Ekonomisinin Mevcut Durumu
OKUMA	On beş günlük	Kapitalizmin Tarihi

Bu tabloya göre, üç alt başlık altında yapılması hedeflenen bu faaliyetler ile öğrencilerin giriş düzeyinde konuya aşına olarak, mevcut tartışmalara dair bilgiye sahip olmaları beklenmektedir. Bu sayede ilerideki çalışmalara ve araştırmalara kaynaklık edecek bir zemin oluşturulabilecektir.

3.1.2. İEDO Faaliyetleri Değerlendirmesi

2016-2017 döneminde bu faaliyetler alanlarından dersler ve seminerler düzenli olarak gerçekleştirilmeye çalışılmış, ancak genel olarak katılımcı sayısı istenilen ve beklenen oldukça altında kalmıştır. Okuma grubu 3 oturum gerçekleştirdikten sonra katılımcıların farklı yoğunlukları nedeniyle çalışmasına devam edememiştir. İEDO faaliyetleriyle ilgili en önemli sorun hedef kitlenin istenilen düzeyde katılımının sağlanamamış olmasıdır. Bu ayrı bir araştırma ve analiz konusu olarak değerlendirilmeyi beklemektedir. İEDO faaliyetlerine ilave olarak grup çalışmaları ve müzakere grupları kurulması da katılımcıların niteliklerinin yükseltilmesine önemli bir katkı sağlayacaktır.

3.2. İslam Ekonomisi Enstitüsü

İslam Ekonomisi Enstitüsü (İEE) Maruf Vakfı bünyesinde kurulan ve bütün araştırma ve eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi ve tasarlanmasından sorumlu asli birimdir. Bu yüzden İEE ile daha geniş kapsamlı bir değerlendirme sunulacaktır. İEE'nin faaliyet alanları ve kapsamı İEDO'ya göre daha geniştir. İEE, eğitim çalışmaları haricinde yoğunluğunun önemli bir kısmını araştırma ve proje geliştirmeye harcamaktadır. İEE, İEDO'nun ders, seminer ve okuma faaliyetlerine ilave olarak eğitim ve araştırma olarak iki ayrı gündem maddesine daha sahiptir.

Bunu da bir tablo olarak şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 3. İslam Ekonomisi Enstitüsü Faaliyetleri

BAŞLIK	PERİYOD	KONULAR
Ders	Haftalık	* Kur'an ve ekonomi* Sünnet ve ekonomi* İslam iktisat felsefesi* İslam iktisat tarihi
Seminer	Aylık	* Alternatif finans formları* Katılım bankacılığı ve İslami finans uygulamaları* Uluslararası finans yapısı* Karşılaştırmalı iktisadi sistemler* Kalkınma ekonomisi
Okuma	On beş günlük	* Bilim felsefesi okumaları* İktisat metodolojisi okumaları* Bilginin İslamileştirilmesi* Islamic political economy* Islamic moral economy
Araştırma	İki aylık	* Kavram çalışmaları* İslam iktisadının kuramsal temelleri* Aksiyomlar
Eğitim	Üç aylık	* Uygulamalı İktisat* İslam Ekonomisi İçin Metodoloji* İslam Ekonomisi Araştırmalarında Veri Analizi

İEE'nin yürütmüş olduğu faaliyetlerin hedefleri ise şu şekildedir;

- I. Haftalık olarak devam edecek dersler ile öğrencilerin bir konu etrafında etraflıca ve ayrıntılı bir şekilde tartışması ve müzakeresine,
- II. 2 haftada 1 yapılacak okuma müzakereleriyle belli başlıkların kapsamlı tahlili ve tartışma becerisinin güçlendirilmesine,
- III. Aylık yapılacak seminerlerle uzmanların vereceği eğitimler ile belirli konular üzerinde uzmanlık ve yetkinlik kazanılmasına,
- IV. 2 aylık dönemlerde düzenlenecek araştırma ve sunum odaklı atölye çalışmalarıyla her öğrencinin kendi seçeceği bir konu veya kavramda derinleşme ve sunum becerisi kazanmasına,
- V. Son olarak da güncel bazı program, araştırma teknikleri ve veri analizi paket eğitim programlarıyla da lisansüstü çalışmalarda gerekli olacak araçların kullanım becerisi kazanılmasına imkân tanıyacak şekilde tasarlanmıştır.

3.2.1. İEE Faaliyetlerinin Genel Değerlendirmesi

İEE, 2016-2017 döneminde hedeflediği dersleri, seminerleri, okumaları, araştırma ve eğitimleri gerçekleştirmiştir.

- * Dersler bahsinde Kur'an ve ekonomi nihayete erdirilmiştir.
- * İktisat tarihi, İslam düşüncesi ve felsefe alanlarında seminerler gerçekleştirilmiştir.
- * Okuma grubu bilim felsefesi okumalarını tamamlayarak iktisat metodolojisi okumalarına geçmiştir.
- * Kavram araştırmalarında ahlak, sermaye, mülkiyet ve kalkınma kavramlarının tahlili tamamlanmıştır.
- * Eğitim programında 'Uygulamalı İktisat' eğitimi 5 haftayı geride bırakmıştır.

Bunlara ilave olarak ise, İslam İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim kitabı çevirisi tamamlanarak, kitabın tanıtım programı yapılmıştır. Bu programı da seminer kapsamında değerlendirebiliriz.

3.2.2. Kur'an ve Ekonomi

Kur'an ve ekonomi dersi İEE'nin en çok önem verdiği derslerin başında gelmektedir. Bu bağlamda ayrı bir başlık altında dersin amaçları ve analizi sunulacaktır. Bu dersin amaçlarını şu şekilde ifade edebiliriz;

- v Kur'an'da ekonomiyle ilgili bütün ayetlerin ortaya çıkarılması, ekonomik projeksiyonların yapılması
- v Konu ile bağlantılı olan ayet kümelerinin birlikte değerlendirilmesi
- v Kur'an'daki ekonomik kavramların taranması (Kur'an'daki ekonomik kavram haritası)

Bu yaklaşımı daha sonra aynı şekilde Sünnet ve ekonomi bağlamında da uygulamayı hedefliyoruz. Kur'an'daki ekonomiyle ilgili, ilintili, ilişkili ayetlerin ekonomi-ahlak-toplum-insan-psikoloji bağlamında incelenmesi bir İslam iktisat sistemine dair önemli bir parametredir. Kur'an mantığında ekonomi salt soyut bir alan değil insanın imanının kalitesini, inancının gücünü gösteren somut bir göstergedir.

Mesela rızık nedir, dünyadaki rızık düzeni nasıl işlemektedir? Yine infakın toplumsal dayanışmadaki rolü ve önemi nedir? Ribanın ekonomideki tahrip edici etkisine karşılık infakın ihya edici etkisi ölçülebilir mi? Kişinin en yakınlarından başlayarak infak etmesi nasıl bir toplumsal vasat oluşturur? Bu ve benzeri birçok soru Kur'an'daki ekonomiyle ilgili ayetleri işledikten sonra cevabını aradığımız konulardı. Bu konulara nihai cevaplar sunabilmekten uzağız ancak Kur'an ve sünnet merkezli bu çalışmaların sayısı artırılıp, farklı disiplinlerden gelecek insanların katkısıyla önemli mesafeler alınabileceğine inanıyoruz.

3.2.3 Seminer ve Dersler

İslam iktisadıyla ilgili çeşitli konularda tertip edilen ders ve seminerle ile farklı Hocaların birikimlerinden istifade edebilme imkânı elde edildi. Bu iki alan farklı alanlar olarak değil daha çok bütünleşik programlar olarak yürütüldüler. Bu programlarda İslam iktisat felsefesi, İslam iktisat tarihi, İslam düşüncesi alanları işlendi. Felsefe ve düşünce derslerinin temel amacı katılımcılara İslam düşüncesinin tasavvurları, düşünme şekli ve düşünceye kaynaklık eden köşe taşlarıyla alakalı bir bilgi ve zemin sağlamasıdır. Bir başka deyişle İslam düşüncesinde;

- i. Allah tasavvuru;
- ii. Evren tasavvuru;
- iii. İnsan tasavvuru;

Ekonomi tasavvurumuz hakkında nasıl bir zemin ve kaynak sağlıyor. Bunların birbirleriyle etkileşimi ve bir ekonomi-politik sistemin kuramsal ve kavramsal temellerini oluşturmada bize doğru bir aksiyomatik set sunup sunamayacakları bu derslerin ana muhtevasını oluşturmaktadır. Burada kısaca şunları söyleyebiliriz ki, Kur'an ve sünnet ve klasik İslam düşüncesi ve fıkhında Allah, evren ve insan konusu doğrudan ekonomi düşüncesi ve tasavvuruyla bağlantılıdır. Özellikle Allah tasavvuru bir tevhidi epistemolojiyle diğer bilgi alanlarını birbirine bağlayarak karşılıklı bir anlam kümesi oluşturmaktadır. Evren-insan-ekonomi tasavvuru doğru bir Allah tasavvuru olmadan düşünülemez ve tevhidi anlayış da bu doğru anlayışı oluşturmada en önemli kavramdır. Mal biriktiren insanlardaki temel problem doğru bir Allah tasavvuruna sahip olamamalarıdır. Yanlış bir tasavvur beraberinde yanlış bir mal/mülk telakkisine neden olmaktadır. Bu da kişinin malının/mülkünün esiri olması ve hakiki anlamda tevhidi bir imana sahip olamamasına neden olmaktadır.

Allah'a güvenip güvenmemek mala olan tutuma göre şekillenir. Malı yığan ve biriktiren kişi Allah'a hakkıyla güvenmiyor demektir. Kur'an'da zikredilen Karun da aslında bir prototip ve bir modeldir. Karun'un anlayışı Allah'ı yok sayan ve elde ettiklerinin yegâne otoritesi olarak kendi benliğini gören bir anlayıştır. Servet ve mülkiyet tasavvurunda Allah'tan kopma beraberinde Karunlaşmayı getirir.

Çağlar boyunca insanların evren tasavvurları da onların inanma şekillerini, yine karşılıklı olarak inanma şekilleri de evren tasavvurlarını belirlemiştir. Bu evren tasavvuru insanın ürettiği bilgi ve toplum yapısına da sirayet eden bir özelliğe sahiptir. Mesela bütün gezegenlerin dünyanın çevresinde döndüğü bir evren tasavvuruyla güneşin merkezde olduğu ve evrenin devamlı olarak genişlediğine dair modern evren tasavvuru arasında bilgi ve muhteva açısından ve topluma, bilgiye bakış açısından oldukça fark vardır. Bu farklılığın bilinmesi de düşünce geliştirme açısından önemlidir. Bu anlamda Çağdaş Doğa Felsefesi üzerine yaptığımız seminer bizleri bilim felsefesi okumaları yapmak konusunda teşvik edici oldu. Bir sonraki başlıkta bu konuyu işleyeceğiz.

3.2.4. Okuma Grubu

Okuma grubunda felsefe ve düşünce alanlarındaki tartışmalara aşina olabileceğimiz bir program tasarlamaya çalıştık. Şu dört alandaki tartışmaların iyi bilinmesi gerektiğini düşünüyoruz;

- i. Bilim felsefesi
- ii. İktisat metodolojisi
- iii. Bilginin İslamileştirilmesi
- iv. İslami politik ekonomi/moral ekonomi

Modern Batı Bilim felsefesi tartışmalarında önemli bir yer işgal eden Karl Popper'ın Bilimsel Araştırmanın Mantığı, Thomas Kuhn'un Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Imre Lakatos'un Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi kitapları ana kitaplar olarak okundu. Bunlara ilave olarak Ömer Demir Bilim Felsefesi, Ted Benton ve Ian Craib Sosyal Bilim Felsefesi kitapları da yan okumalar olarak tamamlandı. Sonuç olarak, Batıda modern bilimin gelişiminin izleğini takip ettiğimiz bu okumalar sonunda, bugün insanlığın kuşkuculuğunun kökenlerinde dışsal bir bilgi kaynağını yani vahiy bilgisini tamamen reddetmenin önemli bir kırılma olduğunu görmekteyiz. Bu filozofların kendi düşüncelerini oluştururkenki tutarsızlıkları ve zamanla evrilen görüşleri de yine doğru bilginin mahiyetine dair önemli bir tartışmayı gerektirmektedir. Zira eğer Popper'ın kendi yanlışlamacılık tezini ilk olarak kendi tezine uygularsak bu tezin daha en başından kendisini yanlışlaması gibi kendisini tüketen bir düşünceye ulaşmış oluruz. Bu örnekleri çoğaltabiliriz. Kısacası modern batı felsefesi ve bilim felsefesi tartışmaları bizim daha sonraki okumalarımız ve tartışmalarımız önemli bir başlangıç sağlamış oldu. Bir sonraki aşamada iktisat metodolojisi ve teorisi tartışmaları etrafında iktisadın bilimselliği ve doğru bilgi kaynağı olma iddiasına dair sorgulamalar yapacağız.

3.2.5. Araştırma Çalışmaları

Araştırma çalışmalarının en temel amacı İslam iktisadını oluşturan kavramlarına dair derin analizler yapmaktır. Bu da bize bir İslam iktisat sisteminin kuramsal/aksiyomatik temellerine dair bileşenleri oluşturabilme imkânı verecektir. Araştırma için belirlediğimiz kavramlar;

- Mülkiyet
- Rızık
- Zekat/infak
- Değer
- Sermaye
- Üretim
- Tüketim
- Kalkınma
- Fayda
- Emek

Bu kavramlar çerçevesinde yürütülecek tartışma ve analizler bir İslam iktisat sisteminin olmazsa olmaz yapıtaşlarını oluşturmada ve modellemelerde kullanılabilecek birer aksiyomatik veri seti sağlayacaktır. Bunların yanında bazı İslam iktisatçılarının savunduğu aksiyomatik yaklaşımda yer alan tevhid, denge, sorumluluk, özgür irade ve bunlara ilave olarak rububiyet, tezkiye, hilafet, Makasidu's Şeria, Hak ve ahlak kavramlarının da ayrı birer inceleme konusu olması doğru bir temellendirme için gereklidir.

Kavramlardan mülkiyet, sermaye, kalkınma ve aksiyomlardan ahlak üzerine araştırmaları tamamladık. Bu kavramların İslam iktisadın önemli bileşenleri olmasına rağmen ayrıntılı incelemelere konu olmadığını gördük. Klasik anlamda ele alınan bu kavramların çağdaş insan tasavvurundaki karşılığı ve modern ekonomideki yerine dair daha ciddi ve derinlikli çalışmaların yapılması gereklidir. Mesela mülkiyet mantığı çağlar boyunca değişmiştir. Klasik anlamdaki toprağa dayalı ekonomideki mülkiyet anlayışıyla bugün sermaye ve servete dayalı mülkiyet anlayışı arasında derin farklılıklar vardır. Mesele bu boyutlarıyla ele alınmadığı zaman hakkaniyetten uzak çıkarımların yapılması tehlikesi oluşabilir.

3.2.6. Eğitimler

İslam iktisadındaki çalışmalar da eksik olan boyutlardan bir tanesi, uygulamalı iktisada dair çalışmaların eksikliğidir. Bankacılık ve finans kurumlarının etkinliği/etkinsizliğini ölçmeye yönelik çalışmaların sayısı bir hayli fazlayken, din-insan davranışı, ekonomi-ahlak ilişkisi ve bunlara dair verilere dayalı anket çalışmaları, ülke karşılaştırmalı makro çalışmaların sayısı yeterli değildir. Bu amaçla 10 hafta sürecek bir eğitimle İslam iktisadında uygulamalı iktisat ve STATA kullanımını eğitimini yürütmekteyiz. Bu eğitimin sonucunda farklı proje ve makale çalışmalarıyla bu eğitimin uygulama tarafının da tamamlanması hedefler arasındadır.

Aynı şekilde, daha sonra veri analizi, davranışsal iktisat, deneysel iktisat gibi iktisat içindeki yeni yükselen alanlara dair de eğitim programlarının yapılması gündemlerimiz arasındadır.

3.2.7. Projeler

İEE bünyesinde İslam ekonomisiyle ilgili yürütmekte olduğumuz projeleri 3 başlıkta tasnif edebiliriz;

- i. Literatür taraması ve kütüphane projesi
- ii. İslam alimlerinin eserlerinin taranması ve konularına göre tasnifi
- iii. İslam iktisadıyla ilgili dünya genelindeki lisans ve lisansüstü programların müfredatlarının derlenmesi

Bu üç başlıkta yürütmekte olduğumuz projeler ile daha kapsamlı ve ayrıntılı analizler yapılabilmesine olanak sağlamayı hedefliyoruz. Kütüphane projesi yukarıda atıfta bulunduğumuz Nazim Ali'nin Harvard'da başlattığı projeye benzer bir özelliğe sahip olacak. Buna göre, İslam iktisadıyla ilgili makale, dergi, rapor, kitap vs. bütün kaynakların dijital ortama aktarılarak başlıklandırılması ve etiketlenmesi projenin amaçlarından birisidir. Daha sonraki aşamada, bibliyografik bir makale ve analiz çalışması yapılarak İslam ekonomisindeki genel yoğunluğun ve ilginin nerelerde ve hangi zaman aralıklarında yoğunlaştığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu da bize genel ilgi ve yönelimin hangi noktalarda olduğu ve hangi alanların eksik bırakıldığıyla alakalı bir rehber sağlayacaktır.

İslam alimleriyle ilgili yürütmekte olduğumuz projede ise ilk aşamada klasik dönemdeki tespit ettiğimiz İslam alimlerinin ekonomi/iktisat alanına girebilecek eserlerinin tespit edilmesini; ikinci aşamada ise bunların özgün dillerindeki kopyalarının yani Arapça ve İngilizce, Türkçe'deki çevirilerinin temin edilmesini oluşturmaktadır. Daha sonra bu eserlerin belli bir müfredat ile incelenmesi de projenin nihai hedefini oluşturmaktadır.

Son projede ise, İslam ekonomisiyle alakalı dünyadaki akademik programların takibi, analizi ve muhtevalarının değerlendirilmesini içermektedir. Bu projenin çıktısı yukarıda bahsettiğimiz yeni bir müfredatın gerekliliği konusuna bizleri götürmüştür. Mevcut akademik yapıların birbirini tekrar ve taklit eden yapılarından ayrı olarak yeni ve özgün alternatif bir müfredat ve eğitim-öğretim faaliyeti zaruridir.

4. Genel Değerlendirme ve Çözüm Önerileri

İslam ekonomisinin çağımız ekonomik sorunlarına çözüm olabilecek yeni bir yaklaşım ve sistem önerisi getirebileceğine inanıyoruz. Ancak bunun yapılabilmesi için daha derinlikli çalışmaların, araştırmaların yapılması ve bu konuya daha fazla emek verilmesi gerektiği ortada. Biz de Maruf Vakfı'nda başlatmış olduğumuz faaliyetler üzerinden hem ekonomik sorunlara dair bir analiz, hem İslam ekonomisinin mevcut durumuna dair bir yaklaşım hem de kendi yürütmekte olduğumuz faaliyetlere dair bir değerlendirmenin tanıtılmasının duruşumuzu özetlemek açısından önemli bir başlangıç olacağına inanıyoruz.

Bütün bu konular ve ders/seminer, okumalarla ilgili daha ayrıntılı ürün ve çıktılar ilerleyen zamanlarda İEE'nin gündem maddeleri içinde yer almaktadır. Bu konuların belli bir müfredat ve programla yürütülmesinin doğru bir İslam iktisat sistemi ve teorisinin oluşturulması için elzem olduğunu düşünmekteyiz. Bunun ayrıca bir ekip çalışması içinde karşılıklı müzakereler, tartışmalar, analiz ve kavram çalışmaları ve sunumlar ile zenginleştirilmesinin gerekli olduğunu düşünüyoruz.

Bu araştırma ve eğitim faaliyetlerine ilave olarak, Türkiye'de İslam iktisadına dair yapılan program ve çalışmaların takip edilmesi de önceliklerimiz arasındadır. Bu programların farklı yaklaşımlara sahip ekiplerin kendi fikir ve yaklaşımlarını sunabilmeleri, ortak çalışmalar yürütme zemini oluşturmaları ve bu konunun gündemleştirilmesinde önemli bir eşik olduğuna inanıyoruz.

Hakkaniyetli, eşitlikçi, katılımcı yeni bir İslam ekonomisi önerisinin alternatif olmanın ötesinde insanlarda da derin karşılıklar bulması mevcut durum içinde oldukça olasıdır. Zira yukarıda da bahsetmeye çalıştığımız gibi, mevcut ekonomik yapı sorunların çözümünde en büyük engellerden birisidir. Bunun başlıca nedeni ekonomik yapının kendisinin bu sorunlara neden oluyor olmasıdır. Bu sorunlar ise ancak bir değişimle, paradigmatik sistemsel bir dönüşümle aşılabilecek konulardır.

Son olarak, İslam ekonomisine dair şu görüşleri pozisyonumuzu özetlemek ve bir giriş niteliğinde olması açısından takdim etmenin uygun olduğunu düşünüyoruz.

Bir Çözüm Olarak İslam Ekonomi Sistemi

İslam'ın temel önermelerinden ortaya çıkan bir İslami ekonomi anlayışı, sistemin ve insanlığın içine düştüğü bu açmazdan çıkmaya katkı sağlayacak, arzu edilen paradigmatik değişimi gerçekleştirecektir. İslam'ın en önemli ekonomik ilkelerinden birisi faiz yasağıdır. Allah, Kur'an'da faizi kendisine savaş açmak (Bakara/279) olarak nitelendirmiştir ki bu konunun ne kadar ciddi bir konu olduğunu ve hiç de yabana atılmaması gerektiğini göstermektedir. Allah, faizli işlemlerdeki her türlü bereketi alacağını ve onları mahvedeceğini (Bakara/276) bildirmektedir.

Kur'an'da faizin yerine ısrarla infak ve sadakanın emredildiğini, gerçek kurtuluşa erecek olanların darlıkta ve varlıkta da infak edenler olduğunu görmekteyiz (Ali İmran/133-134). Yine Kur'an'daki en uzun ayet 'borç' ile ilgili bir ayettir (Bakara/282). Bu ve diğer borçla ilgili ayetlerde Allah, borçluyu korumaya almakta ve hakkını gözetmekte, yine aynı şekilde borç verenin de hakkını zayi etmemektedir.

Kur'an'ın hiçbir yerinde biriktirmenin övüldüğüne, cimriliğin olumlandığına rastlamıyoruz. Bilakis, Allah inanan kullarına devamlı olarak gerçek iyiliğe, kurtuluşa erişmek için, sevdiklerinden infak etmelerini hayırda yarışmalarını, rızka verenin Allah olduğunu ve rızka/nimete bu gözle yaklaşmak gerektiğini ve insanlara iktisadi güç üzerinden zulmetmemek gerektiğini defaatle tekrarlamaktadır.

Yine Allah'ın Kur'an'da iktisadi gereklilikleri sadece insanların vicdanına, insafına veya tercihlerine bırakmadığını tam tersine yerine getirilmesi zorunlu mükellefiyetler formunda soktuğunu görüyoruz.

Bir İslam Ekonomi sisteminin en temel işleyiş mantığı ekonomik eşitsizlik sonucu ortaya çıkabilecek her türlü toplumsal ve siyasal sorunun önüne geçmek ve ekonomik zulmü, avantacılığı ve sömürüyü ortadan kaldırmaktır. Bu anlamıyla, bir İslam ekonomi sistemi için evet bir İslam insanı veya toplumu gereklidir ancak bunun nimetleri sadece inananları bağlamamaktadır. Bu önermelerin hayata geçirildiği bir atmosferde herkes özgüven içerisinde, toplumdan ve kendinden emin bir şekilde hayatını idame ettirebilecektir. İslam'ın öngördüğü toplumsal ve ekonomik hayat insanlar arasındaki farklılıkları en aza indirecek bir katılımı sağlayacaktır.

İslami düzende işleyen ekonomik sistem, toplumsal katılımı incelemek açısından zekât, sadaka, infak gibi “yeniden dağıtım” mekanizmalarını işleterek, doğuştan gelen avantaj ve dezavantajların mümkün olduğunca toplumun tüm kesitleri yararına olacak şekilde nötralize edilmesini, herkesin kişisel olarak kendi 'öz' benliğini geliştirmesi ve gerçekleştirilmesi önündeki engellerin kaldırılmasını amaçlar.

Ayrıca son olarak bir İslam ekonomi sistemi, aşırı finansallaşmaya, spekülative ve haksız kazanç karşı da çözümdür. Kişinin çalışmasının ve emeğinin övüldüğü bir paradigma içerisinde, çalıştığı ve çabaladığının karşılığını her iki dünyada da alacağını bilmesi, üretim ve katılımcılığa dayanan yeni bir ekonomi modelinin hayata geçirilmesini sağlayacak, faizli haksız kazanç mantığını ortadan kaldıracaktır. Aynı zamanda finans gibi sanal boyutu gerçek boyutundan çok fazla olan bir sistem aracılığı ile toplumların emek ve gayretlerinin manipüle edilmesine mani olacaktır.

Yukarıda zikrettiğimiz bu ayetler ışığındaki çıkarımlarımızı maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz;

- a) Kontrolsüz finansal üretim araçlarıyla, reel üretimi ve emeği görece değersizleştiren sistem ve uygulamalar devre dışı bırakılacaktır.
- b) Gelir ve servet dağılımının maksimize edilmesi için her fırsatın ve yeniden dağılım mecburiyetinin mütemadiyen devrede olması gerekir.
- c) Mülkiyet kavramının doğru anlaşılması dolayısıyla sahiplik telakkisinin ekonomik tasarrufa dinamizm katması gerekmektedir.
- d) Ekonomik görevler aynı zamanda dini görevlerdir. Bu bütünlük en ciddi yaptırımları bünyesinde taşıyan ilkelere hayat verir.
- e) Varoluşsal dengeye mümasil olarak yürüyen hayat içerisinde sorumluluk anlayışı gereği yeniden dağıtım ilkesiyle dengeyi mütemadi kılmak gerekir.

Kısacası, küresel ekonomi politiğin içine düştüğü bu açmazdan çıkmasını sağlayacak yegâne yol ve çözüm önerileri bir İslam Ekonomi sistemi ile mümkün olabilecektir. Zira bu din, dünya ve ahiret, ekonomi ve din, ekonomik kurtuluş ve toplumsal kurtuluş arasında net ve kesin, bütünleşik bir bağ ve ilişki vaz etmektedir. İslami Ekonomik Sistem, hem kişilerin hem de toplumların refah ve huzurunu hedeflemektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

Ali, N. (2008). Islamic Finance and Economics as Reflected in Research and Publications. *Review of Islamic Economics* 12(1):151-68.

Harvey, D. (2014). *Onyedi çelişki ve Kapitalizmin Sonu*, Sel yayıncılık.

Harvey, D. (2014). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, Sel Yayıncılık.

Khan, A.M. (2013). *What is wrong with Islamic economics?, Analysing the Present State and Future Agenda*, Edward Elgar Publishing, *Studies in Islamic Finance, Accounting and Governance* series.

Piketty, T. (2014). *Yirmibirinci Yüzyılda Kapital*, İş Bankası Yayınları.

Stiglitz, J. (2012). *Eşitsizliğin Bedeli*, İletişim Yayınları.

Wallerstein, I.; Collins, R. vd. (2014). *Kapitalizmin Geleceği Var Mı?*, Metis Yayıncılık.

IMF, OECD, WTO raporları

World Islamic Banking Competitiveness Report 2016.

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

Seyit Nizam Mah. Mevlana Cad. No: 77 Necmettin Aytek Plaza K 8 Zeytinburnu / İSTANBUL
Tel. : 0212 510 11 25

maruf@marufvakfi.org / www.marufvakfi.org/